

ԼԵՂՈՒՆՈՒՆԱԿԱՆ

ՀԱՅՏԵՐԸ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆ ԼԵՂՈՒՆՆԵՐԸ

Ռ.

ՀԱՅՏԵՐԸ ԵՒ ՀԱՅՏԵՐԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆ ԼԵՂՈՒՆՆԵՐԸ

(Երբեմն լեզուներ)

§ 24. Սկզբնապես ք մայրը հայերենի մէջ է կրկնւոյ: Ասոր օրինակները կը գտնուին Հիւսիս-Մանիէ Լայոյ. Գերակառնութեան ցանկին մէջ (Ա. 462—469): Ասոնց վրայ օրինակ մըն ալ եւ կ'ուզէի տեղադրել. հորթ-ը (ի՝ ձեռով, ոչ թէ ե՝՝ ըստ Մէլեթի, տես Journal asiatique 1903 էջ 494): Այս բառը փոխ առնուած բառ չէ. վասն զի ոչ պարսկի, ոչ սեմական եւ ոչ ալ յայն լեզուաց մէջ կը գտնուի բառ մը որ հորթ-ըի համապատասխանէ, եւ բոլորովին անհիմն է այն կարծիքն ալ՝ թէ հայերենի բառապահմար բառական ազդեցութիւն կրած ըլլայ անծառօթ լեզուներէ: Սակայն միայն փոխառութիւններ չէ որ հին թուականներուն կրնան նոր թուականներ փոխանակել. այսպիսի նորութեանց ուրիշ մէկ ազդեցն ալ է շափ մը ցուցնող բառերուն՝ թուականներու փոխանցումը: Ասոր օրինակ մըն է դանիերէն *snæs*, որ ծագած է հինու. բառէն *snæis* «գաւազանիկ, կտրուած փուշ», բայց *snæs* չափաւոր մ'եղած է այնպէս՝ ինչպէս եղած է դանիերէն *ol* = հինու. *völgr* «նոյ, ցուպ», *snæs* 20 է, *ol* 80: Այս չափաւորը նախնապէս մինչեւ Տամար միայն կ'արձգէր (այնչափ՝ որչափ որ փոքրիկ գաւազանով կամ երկարագոյն ցուպ կը տարուի), իսկ հիմալի մասնաւոր հաւկթի համար ալ կը գործածուի, իսկ *snæs* նաեւ ամեն տեսակ հաշուած առարկայից համար ալ կ'արձգէ, անմասնագ այն տանի՝ երբ թիւն անորոշ բացատրել կ'ուզուի (*en snæs mand* «երբ 20 մարդ»), եւ գաւազաններու մէջ *snæs* մասամբ արդէն կանոնաւոր 20 թուականին տեղը կը գործածուի: Վեց տարի յառաջ հայերենակիր Dr. St. Rozniecki այն զեպքերէն համար գեղեցիկ օրինակ է հարդրեց ինքնի, զիս մագդիր ընկողով՝ որ առաւ. *сорокъ* «քառասուն» (որ բնականապէս չի կրնար *тессарахонты* փոխառուել ըլլալ), զայնպէս մին է, որ աղբառ ունի առաւ. բառիս հետ *соро́чка* «շապիկ», հայլ. *sraka* «գգեստ»: Արեւիկ սկզբան առ մօրթի երբ հաշուելու համար գործածուած է, եւ մինչեւ ցայժմ ալ այս բոլորովին առանձնայայտուկ գործածութիւն ունի, ինչպէս որ Dal իր բառգրքին մէջ կը նշանակէ «соболь понинъ продава сороками или соро́чками; каждый соро́чокъ (на полную шубу) вложень въ чахолъ, въ соро́чку» («մինչեւ այսօրւան որսամուրներէր *sorok*-ի կամ *soročok*-ի ձեռով կը ծախուին. ամեն *soročok* (ամբողջ մուշտակ մը) պատենի մը՝ *soročak*ի մէջ դրուած է.): Լաշիւն ընկեր ալ կերպը հին հիւսիսային գրականութեան մէջ ալ կայ. *Knytlunga sagar* մէջ կը պատմուի թէ *Viðgautr* անուն Սամլանդացի մը (*Sámland* Լիտանիա, արեւելեան Պրուշիա) *Knútr Lávarðr* գրքին

պարգեւ ըրաւ *fjóra tigu serkja grára skinna* (40 *serk* գորշ մուշտակ) իր վարձը անոր ընծայած հիւրասիրութեան. եւ մեկնութեան համար անմիջապէս կ'ուղեւորէ թէ իւրաքանչիւր *serk* կ'ընէ *հինգ timbr*, եւ ամեն մէկ *timbr*՝ 40 մուշտակ կամ մօրթ: Ըստ ինքեան *serk*՝ շապիկ, կը նշանակէ, ուստի եւ հոս (ըստ բեքանցի դիտողութեան Dr. Valtýr Guðmundssonի) առեւերէն *сорокъ*ի թարգմանութիւն մըն է, որ տակաւին ճշգրտորէն մեկնութեան մը պէտք ունի. բայց ասորի՝ գուցէ թէ *serk*՝ «շապիկ» նշանակութեամբ արեւելքէն եկած բառ մըն է: Գրեթէ ակիւյսանի է որ հայ. հորթ-ը ալ՝ դան. *snæs*, *ol* եւ առաւ. *сорокъ* բառերուն նման թուական մ'եղած ըլլայ: Ես զսէր ըրեալ յառաջ եղած կը համարեմ հնդեւր. **jṛṣṇéṣṭi*, որուն մէջ կը տեսնեմ հնդեւր. փոխանակութեան ձեւ մը յուն. *περίορπι* որ ծագած է **peruēt*. Գարսեալ յուն. *περίος* «վախճան», հինգիկ *párvata* «վարակ, եղէգիւ եւ տնկերու յօդ, հասած» *párvata* «վախ», ի հարկէ այս մեկնութեան մէջ պէտք կ'ըլլաւ հորթ-ը բառի հոլովումը՝ իբրեւ ռարման (*սեռ*. հորթ-ը) ոչ-նախնական նկատել, նախնարար պէտք էր Ի. արմատ մ'եղած ըլլալ, ինչպէս է ուրիշը, յուն. *φρέαρ*:

§ 25. Սակայն քանի մը դիպաց մէջ անհետ կը կորսուի սկզբնապես ք մայրը. որս (*բայց եւր*) որի, հինգիկ. *prithuka*, իլ-տ յուն. *αἰ πολιαι, -որ*, յուն. *πόλιος* եւ *-եթ*՝ ըստ Բաղդուալանեանի (Հանդիս Ե. Ա. 1903 էջ 381), կայ ունի հինգիկ. բառիս հետ *páryami* «տեսնեմ» (ի հարկէ տակաւին ընկերու է, թէ այս ստուգաբանութիւնը կը համաձայնի՝ արեւելք հայ. բային ինքնուրոյն խոնարհման հետ — կատ. *—-ցի*): Վերջէն երեք դիպաց մէջ՝ ըստ իմ՝ բացատրած օրինակ (*KZ. XXXVI, 99*) = մայրը յառաջ եկած է = մայրենի: Ուրեմն ամէն ք մայրի կորուստ՝ բոլոր հաստատուն դիպաց մէջ, տեղի ունեցած է = մայրենի տալեւ: Թեպէտ տօրկա ըստ պատահման եղած զեպք մը կրնար ըլլալ, սակայն միտ զինքն է որ հարկե թէ կարենայ գտնուիլ օրինակ մը՝ ուր = մայրաւորին տալեւի հ մայրը կարենար հնդեւր. յին ծագած մեկնուիլ, Հնդեւր. *o* մայրաւորը շատ կանուխէն ուր փոխուած ըլլալու է հուն բառին մէջ, հմմտ. լատ. *poms*, շատ անապահով է, ինչպէս Հիւրմանի իրաւածը դիտել կու տայ, որ հնդ կայուններնայ բառերուս հետ հինգիկ *paṇḍá* «յար, խոշոր» յուն. *πῆ γυναι, լատ. pangō*, մայրաւորները չեն համաձայնիր: Աւելի կրնայ իրաւածու նշանաւ Մէլե *MSL VIII 154*, երբ հուլ. *սեռ*, հուլոյ կը համեմատէ՝ հուլ. *polje* «գաշա» բառին հետ (անձիք է համեմատել զարձակ առաւ. *полъ*, որ ապահովալէն հինգիկ *phalaka*-տ «ստիւտար» բառին հետ ազգայնութիւն ունի, հուլ. բառին նշանակութիւնն ալ նոյնպէս լատ. չի համաձայնիր հուլ. *polje*ի հետ, եւ հարկե թէ լատ. *palvisis* պատշաճի վերջապէս ամենայալ կերպով կը համաձայնի լատ. *solumis*ի հետ, որուն նաեւ արմատի կազմութեամբ կրնայ հուլ. համապատասխանուիլ) Մէլե կ'ուզէ գտնուիլ հուլ. առաւական բառիս հետ՝ *полѣ* «բաց, պարուպ» . այս համեմատութիւնն ալ շատ գոհա-

յուղիչ չէ (Հմմտ. ПОЛЫЙ բառին մասին՝ KZ XXXVIII 374), Հիւրըման լուսութեամբ կ'անցնի Մէլէի՝ հող եւ հողակ բառերուն տուած մեկնութեան վրայէն, Այսպէս Հաստատապէս սակայն չեն կրնար մերժել դանմար, Ուստի այն խնդիրը՝ թէ արեւոք ք՝ ըստ հայկական օրինացի կրորտուօ 0 ծայնաւորին առնել, առ ժամն բաց կը թողուի:

§ 26. Քանի մը ինչպէս մէկ կրնար այնպէս երեւալ՝ թէ ք եղած ըլլար յի Հիւրըման Arm. Gram. I, 409 յառաջ կը բերէ իբր օրինակ՝ ի մէջ այլոց՝ յետ, (որ նեղ բառէն տիրածան է): Բայց բարբոլէն ակնհայտ է թէ յետ յառաջ եկած է ի նեղ ձեւէն: Բարու գ ժամն, Grndr. I 510 յառաջ կը բերէ՝ ի մէջ այլոց՝ յուլ, եւ յուն. ΠΟΛΙΣΤΕՐ հետ կը նշուի (ըստ Բուզգէի՝ KZ, XXXII, 22. յառաջագոյն եւ ալ այնպէս կը կարծէի): Այս մեկնութեան սխալ ըլլալը յայտնի կ'ըլլայ յոյն եւ յանձն Համանիշ բառերուն Համեմատութենէն: Ամենեւին տարակար չկայ որ այս ամէն բառերուն մէջ ի նախադրութիւնը կը գտնուի: Գծած բառն անձ՝ բայէն յառաջ եկած գոյականն է մին է՝ ի նախդրին, իսկ յալով պէտք չէ բաժնել հնչուլէն, Հմմտ. Բուլը եւ ձուր բառին քով հանուր (ընդհանուր): Այնքան է թէ յալոց բառին մէջ ալ ի նախադրութիւն մը կայ. առջեւ եղանակաւ պէտք է մեկնել նաեւ յետն ալ: Բնիկ Հայկական բառի մը սկզբնատառ չայնի բնդհանրապէս միշտ ի նախադրութիւնն է: Հմմտ. § 43: (Տարակար չկայ թէ այն պարագան՝ որ ամէն սկզբնական չարիք հայեւրէնին մէջ և եղած է, պէտք չէ յալոց եւ յետն բառերուն մեկնութեան Համար գործածել):

§ 27. Հնդեւր. սկզբնատառ իւ մայրի հայեւրէնի մէջ ի կ'ըլլայ: Համոզող օրինակներէն կը համարիմ յաւորդներս. Բաւալ, լատ. tollō վերջ § 17. (նշանակել ինչ յաճախութեամբ հանդերձ, Հմմտ. § 43). այստեղ միանգամայն հսլ. toliti «խաղաղ», լատ. tollē «լուել», իրլ. tuilim «քանաւոր», իտալ. կատ. togli կամ կուսորական Բոցայ, հսլ. iajati «հալել, ձուլել», (կրեթ.) տեւ Meillet, MSL, IX, 154. Իտալ. (նախադր. բայց չըլլովմը բեռն, երբեք բառերուն պէս երկրորդական ըլլալու է, Հմմտ. KZ XXXVIII. 217) լատ. taŕnas «ծառայող» հնդեւր. taŕna-s «հորթ» եւն. (Wiedemann, BB, XXVII, 224). Իտալ. Բարդաթ, լատ. torreo եւն. տնշուող նաեւ Բրեթ. Բրեթ. Բրեթ. (բայնուս Բուլը), լատ. toro, թէ եւ նշանակութիւնը շատ որ տարբեր. Ինչ, ինչ հնդեւր. *to- զեղանուական արմատին հետ ինչպիսի աղբր ունենալ. Ինչ, Ինչ բարբոլէն մէջ ի տառը իսկ է, ե վերջնատառն ալ պարզէն աղբրութեամբ յառաջ եկած է. ծայնական օրինաց Համեմատն է վերջնատառը պէտք էր որ կորսուէր (Հմմտ. Խ-Ինչ), եւ -Ի միշտապէս ի սկզբնատառէն բարբոլէն տարբեր կերպ մը պէտք էր որ ընդգուցէր. Ինչ եւ Ինչ բառերուն ունեցած աղբրութիւնն առնուող նոյնպէս մեկնել է ինչպէս առ. ТОТЪ նա՛ւ եւ ТОТЪ, ոս՛, կ'ըլլաւ առնուած աղբրութիւնը: Միւսն ստուգաբանութիւնները՝ զորոնք եւ ալ իբր ուղիղ կ'ընդգուցնիմ,

այնչափ համոզող չեն՝ իբրեւ ծայնական այս օրինաց փաստեր:

Անշուշտ ըսուած է թէ հնդեւր. Ի տառը՝ հայեւրէնի մէջ իբրեւ Գ- յերեւան կու գայ: Բայց ստոր համար յառաջ բերուած օրինակներուն մէկ մասը կրնանք ուղղակի հնդեւր. Ամենեւին նշանակութիւն չունի հայ. որչա՛ եւ հնդեւր. tāntram «գործի ստացմանի» առնել, բառերուն Համեմատութիւնը (Bugge IF, I, 442.) վասն զի նշանակութիւնները չեն համահայեցիկ. ստոր հայեւրական որչա՛ (նախադր.) ըստ բառակնին ճշգրիտ կը համահայեցի գերմ. zahn բառին հետ, հնդ. zala, առնուող գերման բառը նոյն է բառերուս հետ՝ լատ. dñlis «մասն» հնդեւր. dālam «մաս, կտոր, տերեւ» կըմ. dalen, իրլ. dwillen «տերեւ» իրլ. foduilim «բաժանեմ», որոնք յայտնապէս հնդեւր. a (եւ ոչ o) ունին, զոր սակայն չեն կրնար բնորոշել այն լեզուաբանները՝ որոնք առ տարբեր հնդեւր. 9 մը կ'ընդգուցնին. այն ասեմ հոս 9 ընդգուցնելու էր, վասն զի ասոնք յայտնապէս հնդեւր. dāli «Հաստան», յուն. dālorai «բաժանեմ», բառերուն մէջ գտնուող արմատին անդադողի զարգացմանը են: Բայց եւ կարծեմ թէ հոս պէտք է դնել նաեւ սա բառերն՝ հնդ. tñl «գաւ, խաւ» բառերն, հնդ. tñl, tñl «գործող» յուն. δόλος «հեղաշ, դաւ» (եւ իւր լծօրդարը). ծոյ-λός «ործանեմ», լատ. dēlō «սկզբնական» dēlō «ցաւիմ»: Ընդարձակեալ արմատը պէտք էր բառ ինքեան հնդ. *dēl-, *dēl- (Հմմտ. dō-φ-է-λ-ω ի եւն մասին՝ § 17). արմատ բառին Համեմատ ծագած են սա ձեւերը՝ *dēl- *dēl-, նաեւ *dāil- սա երկրորդաբարձր՝ որ հնդեւր. dāyā-te «բաժանեմ», բառին մէջ կը գտնուի. (հայ. dēlō «մասն», dēliti, ակնից փոխ առնուած է գերման բառը՝ գլիթ. dails եւն.) եւ զարգեալ՝ *dāil- *dāil- (գերմ. Zeile, Ziel, հնդ. tñl «առ»), Դարեւեալ հայ. որչա՛ (պիտիւր բառին հետ) որչա՛ղիւր-նիլ (եւն), որչա՛ (որչա՛ղիւր, որչա՛ղիւր-նիլ) Հմմտ. որչա՛ղիւր՝ անհայտ կռած են յաւորդներուս հետ՝ հնդեւր. tñrās «ընդ, ի վերայ, մեկուսի» հայ. tñra-draya «յայնկոյս ճովուն», Եթէ՛ այս ուղիղ է՝ այն ասեմն պէտք է ստուգել Օստ հոգի հետ (IF, V, 280)՝ ստոր փոխառութիւն մ'ըլլալն ընդգուցնել. Եթէ՛ զի որչա՛ղիւր շատ քան ընիկ հայեւրէն ըլլալ, վասն զի որչա՛ղիւր նման է որչա՛ղիւր բային՝ որչա՛ղիւր կատարուելն: Այս բային ստուգաբանութեան քննութիւնը մանաւանդ անոր համար շատ կարեւոր է հոս, որովհետեւ բնական կ'երեւայ թէ որչա՛ղիւր նշանակին կրնայ կռուել լատ. tenēreի հետ: Այնքան է կատարուելն ձեւէն, թէ որչա՛ղիւր -ծախալմ բայնաճերտուն հետ աղբրն ունի (Հմմտ. ունիլ, կատ. Խ-Խ ՔՀ, XXXVIII, 203.) եւ կը նշանակէ նաեւ «բովանդակել», իտալ. «contenere, tenere in se»: Այս նշանակութիւնը կրնար ըստ երեւութին ուղղակի առաջնորդել լատ. tenēre բային հետ կռուելն, սակայն Եթէ՛ այս միտ արդի՛ կը տեսնուի որ բարբոլէն ուրիշ ուղղութեան մը կ'առաջնորդէ: Այսպէս պէտք է նկատողութեան առնուլ ուրիշ չէզոք կերպովութիւնն մին ալ — «կրել, համեմ-

բԷԼ, (*արականով*) զ. օր. առնել կշտոց, ուղ-
ադարձեման, զգուհանք։ Ինծիս կ'երևալայ թէ եսակին
պայծառն կերպով կը իջեցընեն նշանակութեան
ներք յուն. բայիս՝ չարսն «հետահամ», տեղով
տամ» (*արականով*). «բովանդակմ», ունիմի
(Հայացականով, բայց հայացականը թերեւս յատուկ
տառական չէ, այլ ալլ ստորածանր ցուցնողը. փիչը
հայերենի մէջ եղածին պէս)։ Ուստի եւ առնիմ
բայտ «բովանդակմ», ունիմի՝ նշանակութեան
նշան ինքեան անանցողական է, իբր ձեւին ալ հա-
մամառ. («տեղի տամ»)։ Բուռն անցողական նշա-
նակութեամբ առնիմ համանիմ է - օնի բայիւն
էր. բայի առնի՛ նախապես անշուշտ «փոխադրել» կը
նշանակէր [ասի արդէն տնօր համար՝ որ անցողա-
կան նշանակութիւնը անանցողական նշանակու-
թեան հետ համանթիւց պէտք էր եղած ըլլալ]։
[թերեւս ալ առնիմ բային անցողական նշանա-
կութիւնը յառաջ եկեր է անանցողական կիրա-
րութենէն, նոյն բային լոզ եղած Հայցականով
պատճառած ստուգեան փոփոխութեամբ. այն-
պէս որ նախընթարթ թերեւս չէր նշանակում
abducere aliquem (մէկը տանուլ տանի), հապա-
abire cum aliquo (մէկուն հետ երթալ՝ դե-
տուիլ, — չվճմ. տասողանձա՜) և ի՞նչ դար, և ի՞նչ
հուրի գորք]։ Երգչի կատարեալն ծայրագոյն ճշդիւ
կը համաձայնի հսլ. *dorati*՝ պատռեԼ, բառին հետ
նշանակութեան կողմանէ կը համապատասխանէ
միջ. *irrimen* «փախել», բային, որ ըստ Բրուք-
մանի՝ ազգակցութիւն ունի հսլ. *dorati* բառին
հետ. (տ. IF, I, 173. Ստորեւ տաբերք ե. Օսա-
նի՞ փ՛ռքին գրնրան կշտել ՀՏՏԿ. *dravanti*
հետ, տ. Parerga էջ 373)։ Եթէ որոշ պոքր
ունի հսլ. *dorativis* հետ, առնիմ ալ անշուշտ կապ
կրնայ ունենալ ՀՏՏԿ. *daui*, *dayati* «բաժնե՛»,
բառին հետ։ Այնքորեւ է թէ որոշք անպակտի կապ
ունի որոշքի կատարեալին հետ. — ք վերջաւորու-
թեան մասին հմմտ. KZ XXXIX, 244-246, այս
— ք վերջաւորութիւնը թերեւս ազգակցութիւն
ունի ՀՏՏԿ. *-ajj* հետ, որ կը գտնուի *bhisaj-*
«թիժել», բառին մէջ, աւետա. *bhaśāsa* «թիժող»,
հմմտ. Uhlenbeck Et. Wtb. [տ. Meillet
MSL VIII 302], աակից՝ անտեսցած են որոշ-
քէս, որոշքա՞նէ։ Այն տառն այս արմատին կրնայ
վերադարձիլ նաեւ որս. Ծանոթական կ'ըլլար.
որոշք բառն ալ ասոր զուգըն, սկզբան —
համարողը զոնկով յաշուրեցեալ ՀՏՏԿ. *ava-*
տան. *au-* [auferreթ մէջ] պրոշ. *au-* ՀՏ. *u-*
որոշք միւս մեկնութեանց մասին տես Հիւբշմ.
I 112, 511). — Հայ. Դ ձայնիմի՝ հնդեւ.
մին հաւատարմ ըլլալուն իբրեւ. ուրիշ օրինակ
մըն ալ յառաջ կը բերուի՝ Կեղե, որ կ'ընտի-
թէ տղերս ունի ՀՏՏԿ. *vala* — «տափառստան, գաշ-
տափառեան վայր», եւ յարակից բառերուն հետ.
Որ ապակա բոլորքին անկարելի է։ Ասան զի Կեղե
անկարգած է եղւ, սեռ. Խեղե համանիշ բառն
(սկզբնատառ ձայնաւորին կորստեան մասին հմմտ.
§ 64), իսկ զ պաշտօնական անանցական տարբ մին
ունի եւ Խու կրնայ. — **sed* — «նստել» արմատն
վերադարձիլ հմմտ. *latum*. *sēdes*, յուն. ἔδωκος.

սնդուշտո Տայերեքէի մէջ քարեկաւ Կեօմոնի՝ KZ, XXXXVIII, 206 եւ արեւոյ KZ, XXXXVI, 98) կայ Լեւանդցնեբոյ բարձրութիւն մը (լատ. *sella bene*) — Տարբալ խնամութիւն չուէի ՏՏդդ. *tilltirs-i-s* «կաշառ, բառի եւ իւր խմբին Տեմ, եւ ոչ ալ լատ. *turtur*ի» «տարբալ», այլ որքէ բնական կազմութիւն մըն է (սորքէ բնականաբանաբար բառ մըն ալ է յուն. *τρογών*)։ Բնականաբանաբար բառ մըն ալ է՝ արքի (Ρουγίος, Beiträge, էջ 33), որ լատ. *sturnus*ի Տեմ անհունի կայ մը չուէի։ — Այս քննութիւններէն վերջէ չեմ կրնար ընդունել, որ րոնի, րոնի սեռ. րոնի կամ րոնի նախահին, որքի բայի բառի. բառիս Տեմ՝ *τέλα* «ծախան, մօր», բայց կարելի է որ րոնի փոխառութիւն ըլլայ *τέλα* մէ է ալթաւայ կազմութեան մասին նոյն Կիօի աղբեղութիւն մը կրած ըլլայ՝ յոյր երկու են վրէժ, սեռ. րոնի՝ «նաւաւորները», յոյր. Հէծմա, Խեմ սեռ. Խեմ յուն. Յէմա։ Եռնաբեքէն փոխառեալ բառերը մեծաւ մասամբ ուսումնասիրեն ճամբով Տայերեքէի մէջ առնուած են. բայց մէկ լատինական րոնի որ փոքրագույն եղած ըլլած։ (լատ. րոն. *λαμπάς*, իր յուն. *πῆτος* եւն)։ Տե՛մ եւ րոնի բառերէն իր լեւանդոններուն փոխառեալութեան մասին անկ Տ 40)։

§ 28. Բողոքորդին ապահով ըլլալու է որ հայեւրք գեղէն զիջանքերուն կենսայ համապատասխանել հայեւրքին սկզբնականին։ Առորդ պայմացցն են ամենէն յառաջ՝ հարցազօհան դերանուան արձատեն տալաւ եկած բանին մ'ածանցեցորդքը . (յստ. (արդշաւ-յարաւ) իմք մը վերջը), +անի, +-+ (առաւ. -que KZ XXXVIII, 202). Բակի անանց մըն է +ան ձեւիւն, ուստի +ան նախորաբար "որշաղանչ նշանակութիւնն ունենացած պիտի ըլլայ (այս նշանակաւթիւրը հիմն է նաեւ +անիկ անանցցին եւ +անբար մակրային. հիմն. տակաւին որ+ան, այի+ան են); 2)այնպիսի օրէնքաւ լաւագործային այս +ան բարը համահասարակ դիւն լաւարկական գառի հետ (հիմն. չ'գըն *g'im որ վերջավասոր պահած է Իւււ ձեւին մէջ), որ բացառորդ միայն առանձնայայտուկ կերպարկութեան մը մէջ +ան բարին նմանութիւն մ'ունի; Առոր ներհարաւ +ան կը յիշեցնէր զպատ. գառնու, որուն մէջ սովորաբար գառիկ անանց մը կը տեսնուի, սակայն առանց տրիպիւշ հիման: Ես արդեն շատ մը տարի յառաջ գառնիկ են յոյն. πᾶσις մըլն առնչուութիւն մը նախատեսած էին. (յոյքմ շեմ յիշէր որ արկեցը կ'ռ. բորի ուս անկան թէ ոչ. տ. Grundzüge 467). Հիմն. ἄ-παντες սύμ-παντες = իստ. ὅλλι գառնի. Հին յունարեւել շատ մը նախադասութեանց մէջ կենսայ տեսնուի նախակին պարզապէս հին յունարեւական կողմնութեան ուղղակի շարունակութիւն մը. χαὰ πόλλ' ἔρεξεν, δσ' οὐ σύμπαντες οὐ ἀλλοι τήνκα. ԻԲ 380 բողոքորդին զուգահեռն մը կ'ըլլայ անոր մի նոյն ու ոչ խառնումս ծով. θεοί εἰσ= ին 'Ολύμπω (Իւ. Վ. 566), եթէ πάντες միկտուէրքը գառնի-սոյնպիսի եւ չէկտուէր անո քանտէ տեօ ուս pāai տէ ծնաւու Ռ. Ը. 5: Գարաբերական գերանուան ծանօթ ձգողութիւնը (հայրման նմանափոխութիւն) հասկալական կ'ընէ մզի նաեւ այսպիսի նախադասութիւններ՝ αὐτοὺς δε ἐλώρια τεύχε

χύνεσθαι οἰωνοῖσι τε πᾶσι ԻԷ. Ա, 5 Իբրեւ շարժականութիւն յարաբերական կազմութեան մը. Այս մեկնութիւնն անով աւելի հաստատուն չի համարիր՝ այժմ, որ նաեւ Bréal, MSI, IX, 26 այն կարծեաց կողմն ինչեւ եւ ֆրանսական համադրները յառաջ չը բերէ. Ընդհանրապէս ամէն լեզուէ կարելի է համադրները յառաջ բերել, ի թիւթիւն KZ, XXXV, 397 եւ հետեւ. (տես այն սեղ հաստատարկած քննութեան § 76ին սկիզբը) Իրանդական համադրները յառաջ բերած եմ. այսպէս հին Molloyի Lucerna fidelium p. 67 զբերէ յառաջ բերուած օրինակը բառ առ բառ չի նշանակէ. «Թէ յառնել պէտք է, որ մարդկանէ անդամ մը մահ գտած ունի» = «Թէ ամէն մեռնալը յարաբերական պիտի առնուի» Թէ իրանդերէնի մէջ՝ որչափ յաճախադէպ, մահաւանդ թէ կանոնաւոր իսկ է այս ռեմով ամբողջութիւնը բացարձակ՝ յայտնի է անիկ՝ որ յիշեալ օրինակները բոլորովին տարբեր նպատակաւ ժողոված եմ (ընդհանրապէս յարաբերական նախադասութեան ձեւը պատկերացնելու համար) տաւաղ օրինակներ փնտռելու յիշեալ ամբողջութիւնը նշանակութեան համար, չմնն. տակաւին յուն. ὁ σήμερον. Լատիններէն համադր մըն է quotidiē (quotidie sunt dies Բրատ. Carm. II, 14, 5-) եւ աւելի որոշ quotannū, առոր հետ չի համեմատէ Բրուգման Die Ausdrücke für den Begriff der Totalität, էջ 10) զիւս. kas-vūkarak, բայց սխալ չի մեկնէ զայս իբր «որ իրիկունն ալ որ ըլլայ», Թէ եւս աւելի չեղբ մտքը իմանալու է՝ յայտնի է պատերէն. լեհ. co կը նշանակէ «ինչ» եւ «Իւրաքանչիւր դը», co kwadras «ամէն քառորդ գում», co raz «ամէն անգամ», ասէ եւ նաեւ ամանները codzienny «ամէնօրեայ», coroczny «տարեկան», co նշանակեալ նշանակութիւնը ընդ ազատ կ'իբրեւայ տակաւին յաջորդ զարգացածներուն կամ աներուն մէջ՝ co kraj to obyczaj «ամէն երկիր ունի իւր կրպակ», (բառացի) «որ ինչ երկիր (է), նա (է մի նոր) կերպ», co Polak to żołnierz «ամէն լեհ (ծնեալ) զինուոր մըն է)» — Sörensen, Polnische Gramm. էջ 86 — Այսպէս նաեւ չեխերէնի մէջ՝ co den «ամէն օր», co rok «ամէն տարի», ուսու. ежедневно «ամէն օր», еже-году «ամէն տարի», եւն. (հին սլաւերէնէն ježe «ինչ»), Բնականապէս ոչ-հնդեւրոպական լեզուաց մէջ ալ օրինակներ կ'ը գտնենք, այսպէս՝ եսլաւներէնի մէջ (բառ Böhrlingh) xas kiāšā aij «ամէն իրիկուն», բառական՝ «քանի երեկոյ Տալուեալ» եայլ. xas = օտմ. kaš «բախի» Այսպիսի համադրներ ընդհանրապէս ամենեւին չեն սպաւիր. Ընդհանուր կարծիքը՝ Թէ ՀՏԳԿ. gárgant-ի հետ աղերս ունի árgas, մերժել է, ինչպէս փնտռել է Bechtel, Hauptprobleme 140, արդէն gárgant (Die Ausdrücke für den Begriff der Totalität էջ 26 եւ հետեւ.) զբաղ- յարմարապէս յառաջ չի բերէ *gárg-ն եւ չի համեմատէ ալը. g'áde «ամենայն», միայն չի սխալի այն կէտին մէջ՝ որ ալբաներէնի և ծայրը յառաջ եկած իր համարի դէ (ընդհակառակն շատ լաւ -gnt- յառաջ կ'ընայ բերուել)։

Սակայն árgas հաւասար դնել gárgant-ի հետ՝ անկարելի է, ոչ միայն ձեւախօսօրէն, այլ նաեւ ծայրնապէս ալ. վասն զի եւ՛ր հնդկի բառին վերջաւորութեան մէջ յայտնապէս հնդգեր. -gnt- կայ, միջդեռ յայն բառին մէջ կ'ընայ միայն հնդգեր. -ant- (կամ -ānt-) պահուած ըլլալ, զոր կ'ընդունի նաեւ Բրուգման, էջ 62 (թէ -gnt- -at- փոխանակութեան մը -ant- խառնուրդ կապուածութեան յառաջ եկած ըլլայ, իրապէս պատշաճ նմանօրինակ մը չկայ), բայց երկրորդ (ինչ որ աւելի կարեւոր է) սրով հետեւ. -gnt- յառաջէնի մէջ պէտք էր -p- տալ. Թեպէտ եւ չըջանի մը համար՝ ուր զ'árgas-է եղած է պարզ ὁ πόσος, շատ աւելի զարեղ չէ árgas բառին պարզ π ποσος, բայց այն չըջաններուն եւ գաւառաբարբառներուն մէջ՝ որոնք իր ծանշանքին ὁ πόσος եւ Խե՛ն ծագած -p- բառերու մէջ τὴ πύματα, θύππαστος եւն. (Բրուգմ. էջ 62), այնպէս աւելի զարեղ է árg-ի պարզ π ποσος-ը որ բոլորովին անկարելի կ'ըլլայ π árg համար Խո. բովանդակող սղեղնաձեւ մ'առաջարկել. (Բնականապէս անկարելի է նաեւ Բրեյլի հետ նոյնացնել á-p-árg-ի եւ ὁ-πόσος-ի առաջին տառերը. եւ á- ծայրին մէջ կը տեսնեմ հնդգեր. gnt- մը, եւ չի համարիր թէ á-p-árg, árg-ն շատ շատ չի եկած եւ ὁ-πόσος-է, ὁ-պοσος-է բառին մէջ ո՛ն մասնիկը նախնապէս ինքնակաջ անկախ մակբայ մըն էր, ծիշդ այնպէս ինչպէս π πό- π-árg-ի մէջ (Բրուգմ. էջ 63). բայց եր ὁ-պοσος-է կենդանի լեզուին մէջ իբրեւ բարդ բառ մը սկսաւ զգացուիլ, յառաջ եկաւ árg-ն թէ ան իբրեւ տեսակ մը սրբօրինութիւն, Ընդհակառակն ոչինչ ընդգէմ է այն եւն. թագրութեան թէ π árg կապ ունենայ լատ. quantus-ի հետ. Թեպէտ Բրուգման էջ 61 կ'ողգէ զ'árg-ի փոխարին լատինական վերջին տարբեր հիմ. -p-ից «այսու հանդերձ» եւ παμ-π-ή θην «բոլորովին», բայց Օ. Լոֆման (BB XXVI, 143 եւ հետեւ.) աւելի ուղիղ սրով զնշած է ἔμπαν ἔμπας ἔμπαρ մասին՝ երբ այս ձեւերը չի համեմատէ Լատինականներու հետ inquam, inquis, inquis. Ասոր հայերէն նմանօրինակ մըն ալ կ'ընար յառաջ բերել (բա՛, բա՛, բա՛, հմն. Լիւրմ. Arm. Gramm. I, 427, որով աւելորդ տեղ չի բաժնէ զբայ բա՛ quidem), իսկ παμ-π-ή θη այնպէս գօտարաւ կ'ընայ կրկնական կապուածութեան ըլլալ, π árg-ն պանս կամ π árg-ն ձեւերու պէս. παμ-π-ή θη կապակցութեան ունենալու է παμ-π-ή θ ἰδ ἰδ հետ. Ասոր հակառակը π árg-ի մէջ յերեւած կ'ընէ իրական կրկնութիւն մը. բայց այս կրկնութիւնն աւելի նոյն բառին զերանուական ծագման փոստ մըն է (հմն. լատ. quotus, quibus եւն.) Գալով ձեւին հնդգեր. *g'ant- կամ g'ant- նման կապուածութեան մըն է այնպէս ինչպէս է *g'ant- արմատն ամանցած ՀՏԳԿ. kiyant-, quantus, Լայերէն բառին մասին պէտք է ընդգծել, որ կամ՝ g'ant չեղբ ծագած է եւ կամ ի- Տոլովման փոխանցած. (վերջական -ն վանկի անկանոն մասին հմն. § 20)։

ԱՆՏՆԵՐԵԼԻ Ե ԵՄԻՅԱԿԱՆ ԱՆՆՈՂԱՆ ԿԱՆԵ ԱՍՈՒ-
 ԳԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆՆ ԻՆԵՐԻՆ, ԻՆԵՐԻՆ (ձայնաւորի փոխա-
 նակման եկատմամբ ՏՃԻՆ. փՅՐՈ: փՅՐՈՅՈ) Համե-
 մատուած յուն. չէՐՈ քառերի հետ (ՄԷՅԷ MSL,
 VIII, 154). ԻՆԵՐԻՆ կը նշանակէ նաեւ «գրեւի»,
 ուսկից ԻՆԵՐԻՆ. խնամք Ե նաեւ ԻՆԵՐԻՆ. այս
 բառին խնամութիւնը ԻՆԵՐԻՆ հետ կը տեսնուի
 թերեւս տակաւին նաեւ փոխարեւորակ իմաստին
 մէջ (ԻՆԵՐԻՆ-ԻՆԻՆ Ե ԻՆԵՐԻՆ-ԻՆԻՆ բառ ինքեան
 նկատուելու են իբր գրեւոր ձայնաւորութեան երկու
 կրիւնը, զպրութիւնը). ԻՆԵՐԻՆ ազգացնութիւն
 ունի յաջորդ բառերուն հետ՝ հինգ. kártami
 «կարեմ», լիւտ. kertü «կոպեմ», հայ. Երեմ Երեմ
 չէմնայ (համարեւ) Երեմ, linea, ուսու. черпачь
 «գծագրեւ», начертать «գրեւ», լատ. cortex եււ.
 ի հարկէ պէտք էր լույս հայերէն բառին մէջ
 հնչեւոր. ի զնիւ (թէ ՏՃԻՆ Ե ԻՆԵՐԻՆ երկուր-
 դական ձեւին ուղղագրութիւնը). § 50ին մէջ
 ԻՆԵՐԻՆ բառին պիտի վերադառնամ. ՄԷՅԷ
 (MSL, X 270) կըսած Ե դարձեալ ԻՆԻՆ, հինգ.
 karas- «ձեւ», karasna- «բազուկ», ԱՆԻ աստեւ
 karas- չէ կընար կապ ունենալ կրոնի «ասեւ»,
 բային հետ, ինչպէս Uhlenbeck կ'ուզէ, բայ
 ապէ պէտք էր ըստ փոխանակում մ'ընդունիլ,
 որուն դէմ եւ՝ իմ տեսութեանց համեմատ (KZ,
 XXXVI, 85) աւարկելու բան մը չեմ կրնար ու-
 նենալ, բայց Ե-դրութեան կողմնակիցները (որոնց
 կարծեկից Ե եւ ՄԷՅԷ) պէտք են այն ստուգաբա-
 նութիւնը մերժել. ԱՆ ԻՆ Ե ոչ ալ բառ բառին
 առում մը մեկնութիւն (իւր. carric «բար»,
 զեմ՝ KZ, XXXVIII, 202) իբրեւ փաստ կրնան
 մեծ ծանրակշիւթիւն ունենալ ինքեւ ինքեւ
 եղջ ձայնական օրինաց համար. ՄԷՅԷի առա-
 ջարկած քանի մը ստուգաբանութիւնները զանց
 կ'առնում, զման զի զանտեղ յայտնական սխալ կը
 համարուի. Ս'երեւալ թէ զիւրիւ ալ չէ առ այժմ
 աստղը զգալապէս բազմացնել. Բեւե Ե ԻՆԻ-
 նա՝ յիշեցնել կու տան դրուն. չէ՛լլա, յի՛շ
 չէ՛լլա Ե Ե՛լլա «արեւթաց զգոտանա» (առա-
 բակուական ե թէ այս տեղւոյ վերաբերին նաեւ
 հայ. ծնո՞ «կար», հրք. scalin «նա», ե թէ հին
 աւագ. helma «ղեկ, բառն ալ հու աւելցնելու ե
 աւելի տարակուսական է, զման զի ստուգաբ-
 թէ այս՝ ե թէ՛ հինգ. karas- «ղեկ» բառին
 սկզբնական նշանակութիւնէն պէտք է սկիզբ, որ է
 «ձեւնագործի, կուտան ձեւայ, բանաւոր», ՏՃԻՆ.
 Uhlenbeck Et. Wb.): Բեւե (աւելի Ե ԻՆԻՆ,
 որմէ ալ յառաջ եկած է ԻՆԻՆ գրութիւնը) աղբիւր
 չունի յուն. τίνω Ե հետ. Բեւե՛ն Ե ԻՆԻՆ կը
 ինչեցնեն զյուն. καχός, լատ. cacare, բայց ասոնք
 կրնան միայն այն առանձին միացուիլ, երբ καχός բառ-
 նուի լիւտ. kaēktis «հշտացնել», ե զcacare՝
 լիւտ. seiktis «աղբել, բազմել», առոր հակառակին
 qacacare կարելի էր միացնել առաւ. բառին հետ
 kākā «կեղտ, աղբ», այն առան յուն. καχός «էշ,
 զլատ» բառին համար ընդունելու ե իբր նախնական
 նշանակութիւն այն՝ որ ընդգնեւած է զան. skidit
 «καχός» համար (skide՝ բազմել, բային) [Բեւե
 ե ԻՆԻՆ բառերուն մասին ուրիշ կարծիք կը
 յայտնէ ՀԵ ՖԻՆԵԼԻ զից BB XXXI, 14, 47.]

Վերոյիշեալ բառերուն շարքէն իբրեւ բայ-
 րովին համոզեցնել կը համարուի միայն զԻՆՈՒ-
 րանուական աբմատի ածանցներն եւ չէՐՈԻ
 հետ կշռուած բառերը, ուստի եւ խիտ տեսնուի
 միայն երկու օրինակ. Բայց այս երկու օրինակն
 բառ իմ տեսութեան, այնպէս մեծ ծանրակշիւթ-
 թիւն ունի, որ աւելի նուազ արժեք ունեցող
 կ'երեւայ այն 28 թուէ բաղկացած ցանկը, որով
 կը փորձէ ԲՈՒԳԳԷ (KZ, XXXII, 48 եւ հետեւ.)
 ապացուցանել թէ հնչեւոր. Գ-Ե ԳԻ՝ կը ներկայա-
 ցնեն հայ. Ի-Ի իսկ եթէ Բուգգէի ցանկին մէջն
 ընծուին այն ամէն ստուգաբանութիւնները, որոնք
 որեւիցէ կերպով ձայնական օրինաց հակառակ-
 են եւ կամ ձայնական դժուարութիւններ կը պատ-
 ճանեն, ինչպէս նաեւ այն բոլոր ստուգաբանու-
 թիւնները՝ որոնց տեղ զիւրաւ ուրիշ ձայնակա-
 նորէն դժուարութիւն չպատճառող ստուգաբա-
 նութիւններ կրնան գրուիլ, այն առան յիշեալ
 ցանկը զգալապէս կրճատուած կ'ըլլայ. Բուգգէի
 համեմատութեանց 2 եւ 3, 17 եւ 20 հա-
 մարներուն վրային կրնանք լուծութեան անցնիլ.
 Անմեկնելի երկվանիւ արմատաւորին պատճառաւ՝
 մերժել են յաջորդ համեմատութիւնները՝ կու-
 դա- յուն. χλέπτω (չ կ'այնալ ալ անսովոր է),
 Իւր- յուն. χρωσός, Իւր- Երեմ Երեմ «բե-
 կոր», ուսու. черепъ «կառափ» (ափն ապառնովապէս
 ածանց է, ՏՃԻՆ. Իւր- ուրիշ դժուարութիւն մըն
 ալ — ձայնը կը պատճառէ. կարելի չէ նաեւ յուն.
 χόρο Ե բառին հետ կշռել, զման զի այս բառն
 ապահովապէս հնչեւոր. հ- ունի), [լատ. ՀԵ ՖԻ-
 տել զից BB XXIX 69 Իւր- Երեմ Երեմ Երեմ
 առաւ. փոխանութիւն մըն է]. ԱՆ չապացուցուած
 կարծեաց վրայ՝ ԹԵ-ԻՆ-ԻՆ կ'ըլլայ Է, որ յիշուէ
 համեմատութիւնները՝ Իւր- յուն. χολάπτω
 եւ Իւր- բուր. klepka «կողբ», ԱՆ սխալ ենթա-
 դրութեան վրայ՝ ԹԵ-ԻՆ-ԻՆ կ'ըլլայ համապատաս-
 խանել հայ. Իւր- Երեմ Երեմ Երեմ համեմատութիւն-
 ներս՝ ԻՆԵՐԻՆ հինգ. karkara- «կարծր» (Ինչու
 աւելի սիրով չհամեմատու յուն. բառին հետ՝
 γαργῆζ, γαργῆζ), Իւր- Երեմ, Իւր- Երեմ-ԻՆ
 (Իւր բառով բարդուած) իւր. camm «կոր» (Ինչու
 համար աւելի սիրով չհշռու յուն. γαργῆζ), Իւր-
 Իւր. carric, Իւր- Երեմ. karkti «շառաւիղ»,
 Հնչեւոր. ք ձայնի անկանոն լծագրութիւն մ'ըն-
 դունելու էր բառերուն մէջ՝ Իւր, Իւր- Երեմ = լատ.
 capio (Թողով նաեւ նշանաբանական դժուարու-
 թիւնները). Բանագրաստական մը կը գտնուի՝ փո-
 խանիլ պատանած. քմական մը, սո բառերուն մէջ՝
 Իւր- Երեմ. χόρος (ՏՃԻՆ. χόρος Ե Երեմ Երեմ Երեմ
 լիւտ. χοροσ «սպասարկութիւն») եւ Իւր-Երեմ (որուն
 ի ձայնին առեւ. գունէ կրնայ լծագրական մը կորուստ
 ըլլալ). Գոթ. hāhan (հինգ. gāgkate «տատանի,
 տարակուս», լատ. cunctator, Zupitza, Gutturale
 133. Հայերէնի եւ կերմանի մէջ եղած ՏՃԻՆ
 համապատասխան ալ բառ իւրիւր անսովոր ըլլալու
 է, զման զի «կախել» զապագաին բացատրու-
 թիւնը հնչեւոր. լեզուաց մէջ շատ պայտաւ է),
 կայերէնի ներքին ստուգաբանութիւն ի նկատ
 առնուած չէ Ինչ-Ի Ինչ-Ի բառին մէջ, իւր. celg
 «նեղ», դաւ. (զման զի Ինչ-Ի կ'ըլլայ իւրեւն

մ'ունենայ, եւ կայս' ինչ-կորէ բառին հետ, ա. W. Էյ. Է, MSL, X, 278. Իսկ Ի ծագած է ընդ է, "երկու, թուականի վերաբերյալ. հմմտ. լատ. bellum, duellum): Այն սխալ ենթադրութեան վրայ թէ հնդեւր. -ի կրնայ երեւան գալ հայ. Ժ ձայնի, հաստատուած են համեմատութիւններս' իւր-ծ-ի լատ. *korūis* (գրի տեղագիտութիւն ալ բոլոր -ի տարակուսական է, ա. § 12), իւր-ծ-ը գրթ. *hardus* (այս բառն աւելի կայս ունի յունական բառին հետ *γος* օր օր *գործ* «շարհաբերի, ստառիկ, իրլ. *garg* «վայրենի, սմարդի», Նախնական հոգեխոսական գործածութիւնը կը տեսնուի տաւիւրի իւր-ծ-ի բային մէջ.), իւր-ծ, իտ. *kaisti* *kaista* *kaisti* «տաքնալ», (բայ տակէ՛ ամենեւին ապահով չէ թէ լիտուաներէն բառը հնդեւր. *ai* մը բովանդակէ. լատ. *caelum* բառին հոս վերաբերիւն ալ — ըստ *Solmsen, Zur lat. Lautgeschichte* է 184, — շատ անապահով է. յամենայն զկայս Ի հարկաւորութեան՝ իւր-ծ բառին Ժ ձայնը կրնայ մեկնուիլ *d + s* եւ *d* Ի համար ալ կրնայ գերմ. *heiss* օրինակ բերուիլ.): Ընդհանր (նկերագործ.) աղբւր չունի *x o - l u* մէջ ալ բային հետ, վասն զի իրաւացի չէ բաժնել ընդհանր չեղորէն՝ հանդիմանի ինչ-որ ձևի պատճառակալով եւ իսկ բառն: Կոթոր կապա-կցութիւն չունի բառերուն հետ՝ *հու. kotora* «կոհ», կամ *հըր. hadara* «կապեր», այս բառը կը բովանդակէ իւր մէջ -որ վերջաւորութիւնը (հմմտ. § 81), որ հայերէնի մէջ շատ արգասաբեր է, իսկ արմատը՝ հնդեւր. փոխանկութեամբ՝ յերեւան կ'իյլէ իւր-ծ-ի, իւր-ծ բառերուն մէջ. կրնայ ի նկատի առնուիլ հնդկ. *gada-s* «հրանդութիւն» բառը՝ որուն հետ կը միացնէ *Uhlenbeck* բառերս' լատ. *gensū* «ապակախիւ», *gadanti* «ապակա-նել», (նկեր.) (որոնց հետ *Wood IF Anz. XV 107* գերմ. *quetschen* մ. ստորին գերմ. *quattern* ալ կը համեմատուի): Կուր բառին չ տարբ. ինչ-ի յառաջ եկած ըլլալ, բայց պէտք չկայ որ յուն. *xyλλός*ի հետ աղբւր ունենայ. աւելի -նո-գերբայ անցեալն է իւր-ծ-ի (*KZ, XXXVIII, 203*), (Ատոնց կարգէն է նաեւ Բուզգէի յիշելու զանց բարձ իւր գոյականը, որ ոչ հնդկ. *khalas* -ի «կալ» եւ ոչ ալ յուն. *χαλιδ* բառին հետ առնու-չութիւն ունի, Գարծեալ խոսելով ուրիշ բանի մը բառի վրայ որոնք Բուզգէի լրով չկան, մտա-գիր կ'ընեն թէ իւր-ծ բառն լատ. *crustus* հետ կ'ալ չունի, վասն զի *δ* առ. տաւելն կրնայ մեկնուիլ հնդեւր. -*ai*-է, բայց ոչ -*hi*-է. իւր-ծ — յունա-րէնի միջնորդ բառի մը միջնորդութեամբ — պարզապէս լատիններէնէ փոխառուիլ բառ մ'ըլլալու է, հմմտ. լատ. *scutellat* փոխ առնուած «խալ բառը» որ արդէն Ս. Գրոց թարգմանութեան մէջ կայ) խոսքիւնքի է թէ ինչ-ի կարենայ ինչուիլ յուն. *κελαίνος*ի հետ, վասն զի կենայ ըլլալ որ *κελαίνος* լատ. *celare*ի հետ կապակցութիւն ունենայ եւ հնդեւրական *ke* ունենայ (հմմտ. *Hirt, Abhandl. է 86*), միջնորդ հնդկ. *kāla-s* «սեւ», *հու. kalā* «տիգ», լատ. *cāligo* չեն համեմատուի մայնաւորով. Եթէ ինչ-ի իրաւուն յուն. *χαλιδ* օր ընթացիկ ինքնակալ բառին հետ ստուգի կապակցութիւն ունենայ, այն ստեղծ պէտք է ընդունիլ.

որ փոխառու է: Կը մնայ իւր-ծ (ի. - - - *արմատ*) = իրլ. *curach*, եւ իւր-ծ գրթ. *hawri* «ածուլ», եւն: Հոս պէտք է մտադիր ընել որ իւր-ծ բայի «նաւակ» իմաստ ունենալէն՝ կը նշանակէ նաեւ «տաշտ, գուշ», եւ այս նշանակութիւնն անշուշտ հնագոյնն է. (հմմտ. հնդկ. *kumbhā-s*, աւետ. *avmba* «պոյտ, պատուկ», յուն. *χύμβος* «անօթ», *χύμβη* «նաւակ». որոնց վրայ աւելցնելու ենք թերեւս նաեւ գերմ. *humpen* «բոլորակ, բաժակ», ընդհակառակն կըրթ. *cwmn* «ծոր», գալ. *Cumba* թերեւս կրնայ ուրիշ տեղ գետեղուիլ, հմմտ. *Stokes, Sprachschatz, է 93, Zupitza, Gutturale, է 55*. հայ. իւր-ծ բառին մասին՝ հմմտ. § 29): Գարծեալ շատ անգամ իրարու լրով կը գտնուին «պոյտ», եւ «խաւարան, հնոց, փառ», նշանակութիւնները (լատ. *furvus* «հնոց», *հիւն. gzhn* «պոյտ», *սլ. պոյտեղ* «հնոց», նշանակութիւնն յայտնաբերւ հնագոյնն է. եթէ ստոր հակառակը հնդկ. *ukhā* «պոյտ», սան, աղբւր ունի գրթ. *aukhs* հետ՝ ինչպէս կ'ընէ *Kretschmer, Einleitung է 147* —, «պոյտ», նշանակութիւնը հոս կրնար հնագոյնն ըլլալ): Բայց որովհետեւ միւս կողմէն շատ հնարար է որ «կրակերան, հնոց, կրակակալ» գաղափարը՝ իրրեւ միջին գաղափար ունենալով՝ «կրակակալ հանդերձ կրակով» երթայ յանդիման «կրակի իմաստին», (հմմտ. լատ. *focus*, «կրակեղ», *իտալ. fuoco*, գալ. *feu* «կրակ, հուր»), ըստ այսմ եւ հնարար կը համարեմ թէ իւր-ծ կրնար անանց մ'ըլլալ իւր բառին: Այս իւր-ծ բառին նմանութիւնը իրլ. *curach*ի հետ (ծա-գած **kuruko-s*, *Stokes, Sprachschatz, է 93*) աւելի անկայտնի բան չէ՝ քան թէ հայ. իւր-ծ եւ յուն. *χουτός* «աղեղակալ» բառերուն մի-ջեւ եղած նմանութիւնը:

(Հ-բուն-իւն-ի)

ՀԱՅԿԵՐ ԳԵՂԵՐՄՈՒՆ

ԸՆԴԳԻՄԱՌՈՍՈՒԹԻՒՆ

ՍԵՂՈՒՆ ԳՈՏԵՐԵՐԻ ԽՆԴԻՐԸ

Անցեալ տարի Սեդրակեան արքայապետու-իր «Հայաստանեայց եկեղեցւոյ պատկերադա-րութիւն» գործին մէջ շեղելով իր նիւթէն, Ի մէջ այլ պատկերադա-րութեան հետ կապակցութիւն չունեցող նիւթոց, խառած էր նաեւ պատարագի բաժակին վրայ (էջ 297—309): Սեդրակեանի խնդիր բնածայն այս նիւթը շոշափած է նաեւ Երուսաղէմի պարագետն ուսուրան «Ելլա», շաբաթաթեր-թին մէջ (Թ. 25) «Ննապակ պատարագ» վերնա-գրին տակ: Ով որ առաջնայն գրուածքը կարգաւոր-է, վերջնայ գրութեան՝ լոկ արեւադանդ ըլլալ պիտի խոստովանի: Սակայն նոյն էրն Սեդրակեան Եր. Վ. Ի արքայը, զոր արեւա խորնեցւոյ մը լատարութեամբ ամենեւին չէ յիշատակեր — Երթեմէն բան մը չ'ըսեր, այլ այն՝ ինչ որ 50 տարի յառաջ Ե. Պ. պատարագը Մատթէոս արքայապետ